

EPLA 2010

Prof. dr hab. inż. dr h.c. B. Jurkowski
E-mail: Boleslaw.Jurkowski@put.poznan.pl

Sposoby zmiany palności tworzyw sztucznych

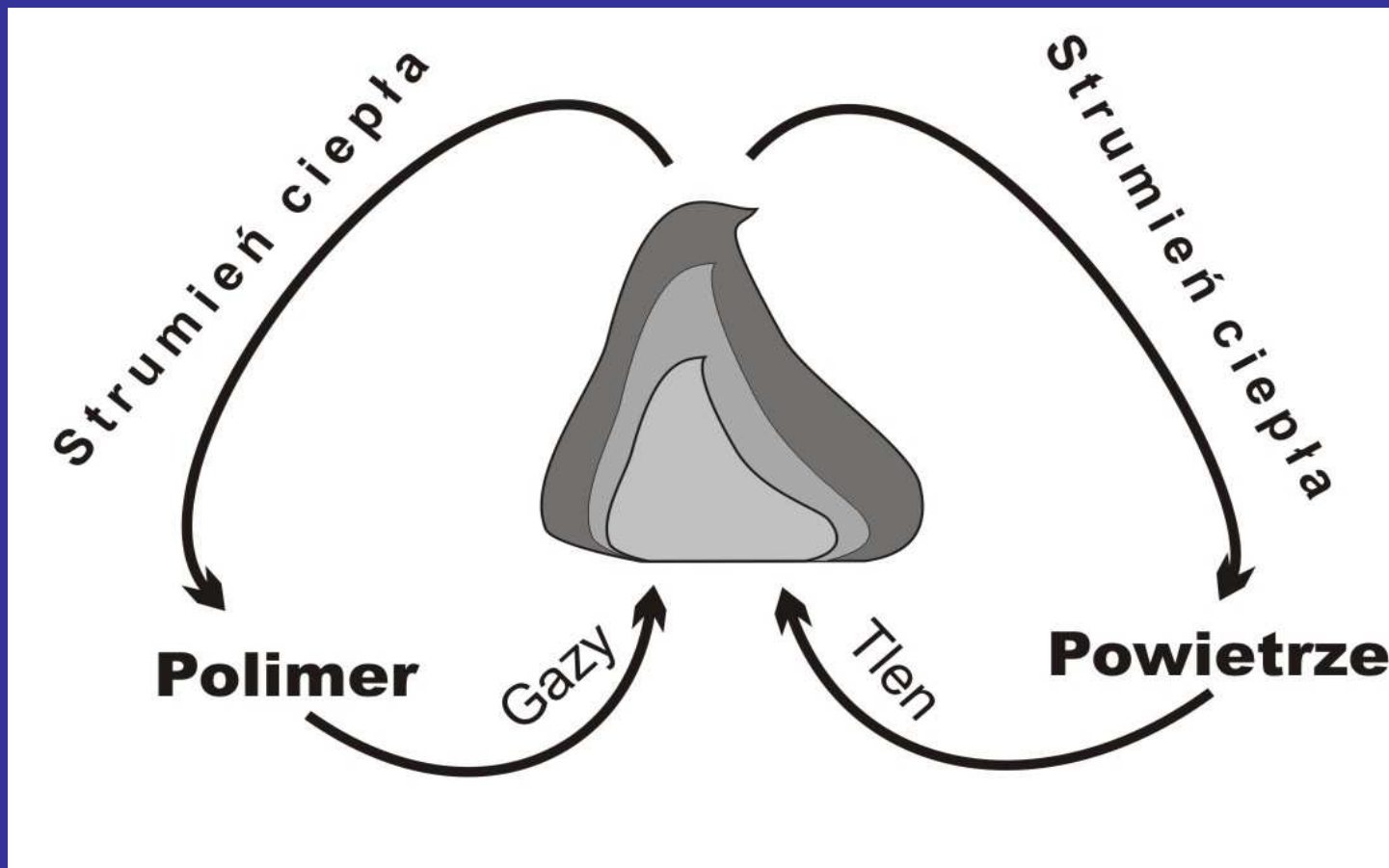
Poznań, 3 luty 2010

Wstęp

- Podczas palenia polimery wydzielają dużo ciepła, dymów i produktów gazowych mających często właściwości toksyczne. Dlatego palność większości polimerów ogranicza ich wykorzystanie do wytwarzania **tylko** niektórych wyrobów do zastosowań cywilnych i obronnych.

**Straty spowodowane pożarami
wynoszą od 0,1 do 0,4% PKB +
niewymierne szkody w postaci utraty
przez ludzi życia lub zdrowia.**

Uproszczony schemat oddziaływań podczas palenia się polimeru

Skutki nagrzewania

Polimery termoplastyczne w podwyższonej temperaturze mięknią, a przy dalszym podgrzewaniu wszystkie polimery ulegają pirolizie. Dlatego podczas pożaru kształt i porowatość wyrobów z nich wykonanych ulega zmianie.

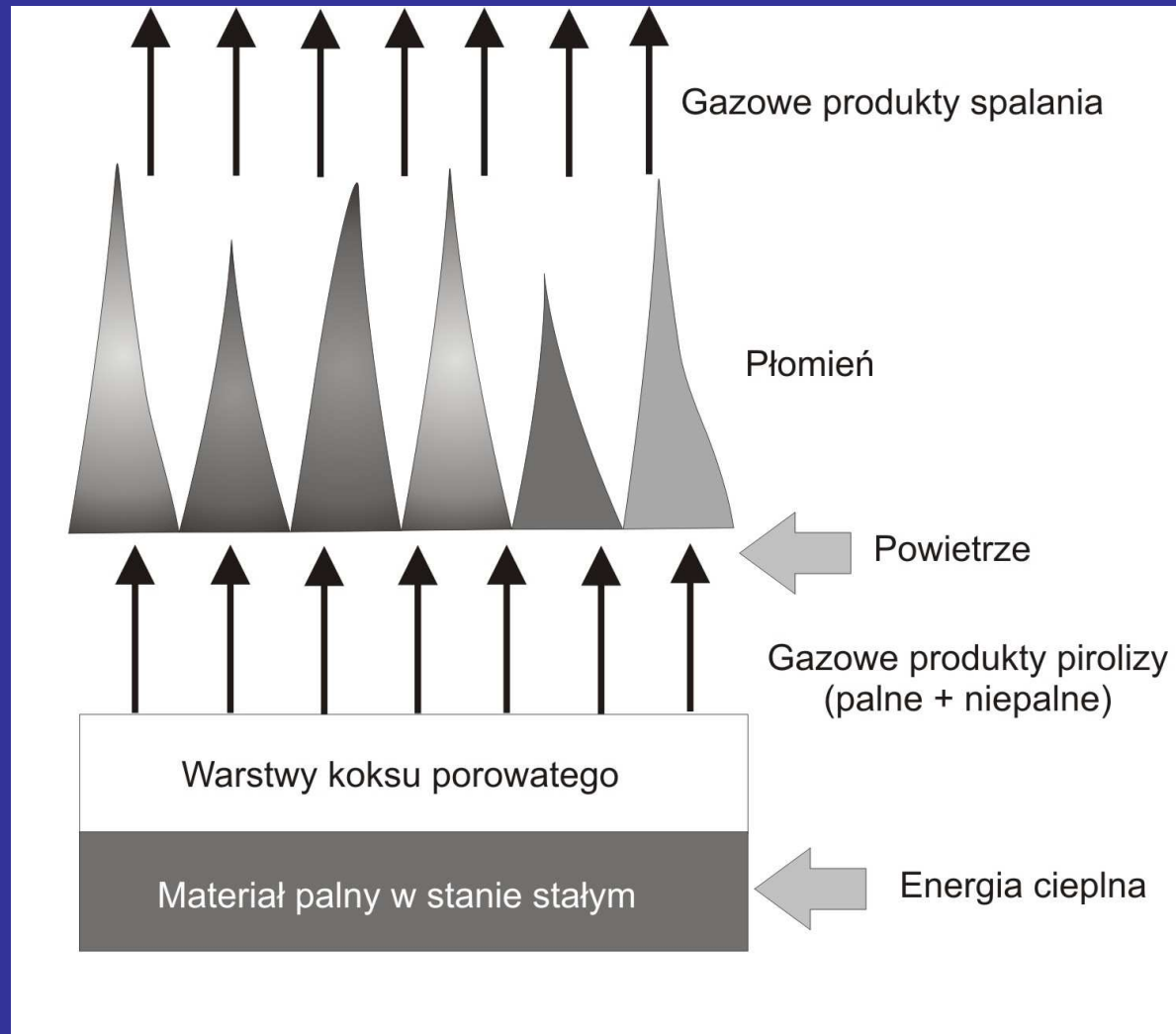
Czy to jest ważne?

To z kolei wpływa na kinetykę ich rozkładu termicznego, zwanego pirolizą lub gazyfikacją, i na palenie się gazowych produktów tej pirolizy. W konsekwencji, podczas pożaru powstaje duża ilość dymów o różnym składzie.

Uwaga!

Trudno porównywać wyniki badań materiałów o identycznym składzie chemicznym, ale mające różną postać fizyczną.

Pierwsze przybliżenie schematu procesu palenia się materiału polimerowego

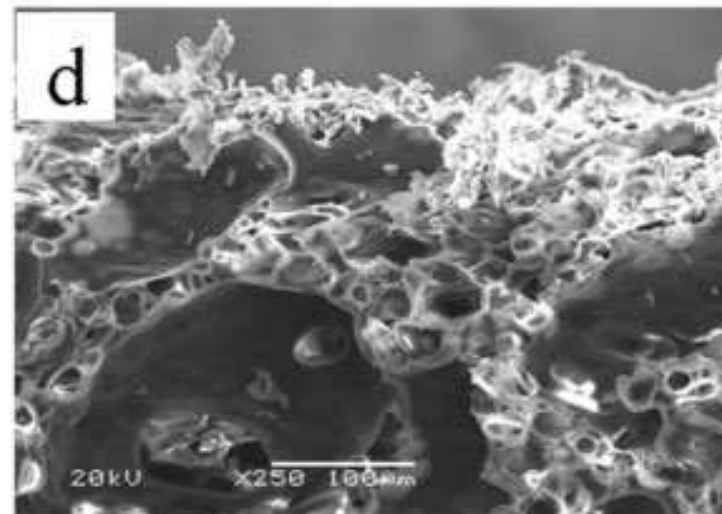
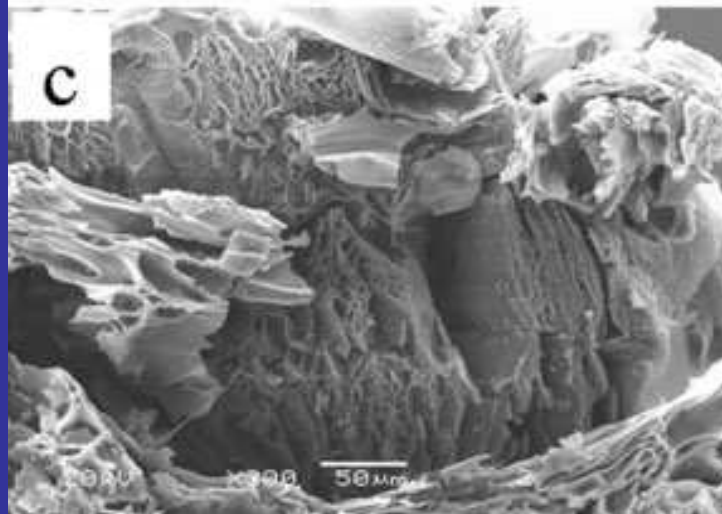
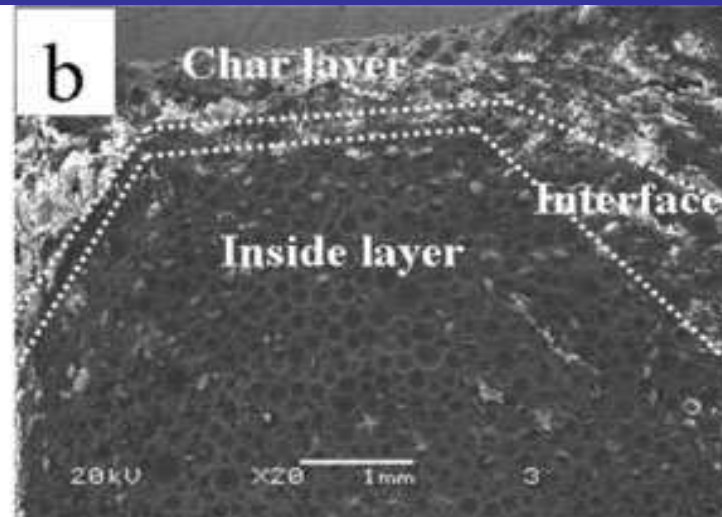
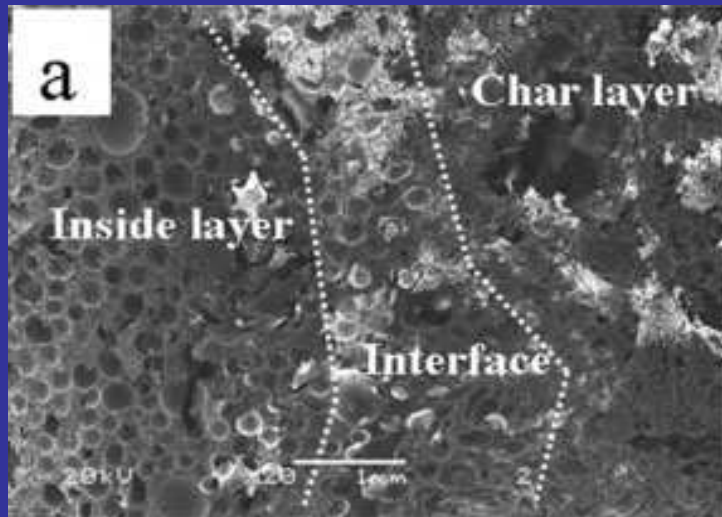
Postać materiału (od której zależy gęstość upakowania struktury) decyduje o szybkości dyfuzji tlenu i przenikalności gazów, o przenikalności ciepła na skutek przewodzenia, konwekcji i promieniowania, oraz o szybkości wydzielania ciepła na zewnątrz.

- **Zapłon materiałów tekstylnych i silnie porowatych, szczególnie z otwartymi porami, następuje pod wpływem **mniejszej ilości energii** niż w przypadku materiałów litych, często wystarczy iskra.**

Koks

- **Na palącym się materiale na skutek pirolizy jego warstwy wierzchniej powstaje zwęglina, zwana koksem.**

SEM koksu: a) pow. 20x, pianka PU + 10 phr ekspandowanego grafitu, b) pow. 20x, pianka PU + 10 phr DBDPE, c) pow. 300x, pianka PU + 10 phr ekspandowanego grafitu, d) pow. 250x, pianka PU + 10 phr DBDPE; *char layer* – warstwa koksu, *interface* – warstwa pośrednia, *inside layer* – warstwa wewnętrzna jeszcze nieulegająca destrukcji.

- **Dyfundujące przez warstwę koksu gazowe produkty pirolizy, powodują tworzenie struktury porowatej.**
- **Produkty ciekłe zaś, przybliżając się do płomienia, ulegają podgrzaniu i destrukcji, w wyniku czego powstaje dodatkowa porcja produktów gazowych.**

Im dłuższy jest czas do zapłonu i większa potrzebna energia, tym materiał jest mniej podatny na zapłon.

Odporność na zapłon w znacznym stopniu zależy od szybkości nagrzewania powierzchni materiału do temperatury zapłonu, a szybkość ta zależy m.in. od przewodnictwa ciepła w głąb materiału i rozpraszania energii.

- **Zapalność materiału zależy więc od warunków panujących w jego otoczeniu**
  - **strat ciepła,**
  - **szybkości dopływu tlenu,**
  - **szybkości wydzielania palnych produktów pirolizy itp.**

- **Ciepło spalania większości materiałów polimerowych wynosi od 16 do 46 MJ/kg,**
- **Ciepło spalania polimerów fluorowych wynosi tylko 5 MJ/kg.**

- **Wartość strat jest w przybliżeniu proporcjonalna do różnicy temperatury w strefie palenia się i w otaczającym środowisku i w istotnym stopniu zależy od warunków wymiany ciepła. Z uwagi na te straty do podtrzymania palenia niezbędna jest energia spalania większa od sumy energii potrzebnej na pirolizę materiału i energii straconej.**

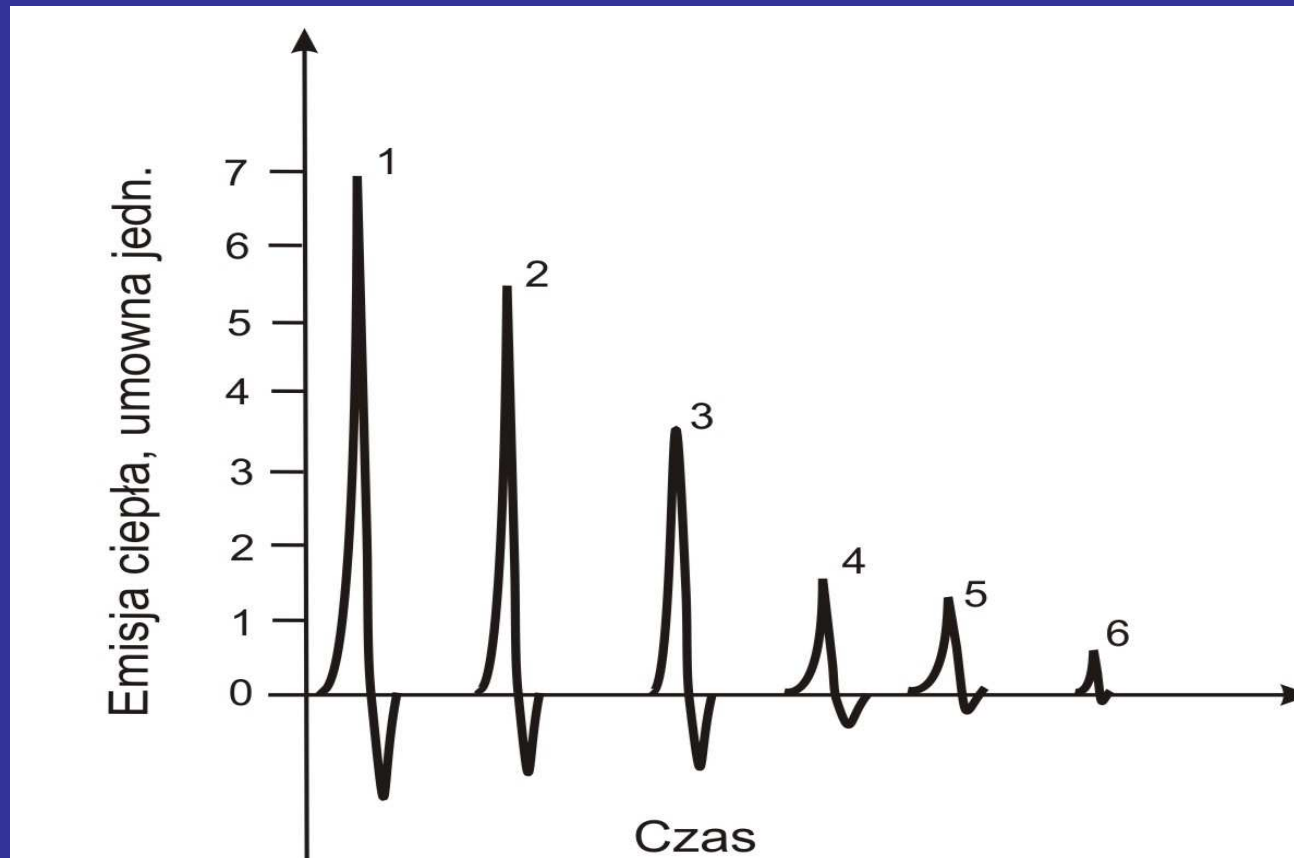
Straty ciepła zmieniają się w przedziale od 10 do 25 MJ/kg, oznacza to, że polimery fluorowe są samogasnące.

- **Włókna z polimerów aromatycznych zwykle charakteryzują się ciepłem spalania na poziomie od 10 do 15 MJ/kg, co jest równe zużyciu ciepła na nagrzewanie materiałów polimerowych i ich pirolizę. Dlatego są one trudnopalne.**

Zapłon

- **Zapłon i palenie się materiałów w strumieniu tlenu rozpoczyna się w niższej temperaturze i jest bardziej intensywne niż w powietrzu, które zawiera również niepalne gazy.**

Emisja ciepła z próbek nagrzewanych z szybkością 260°C/min do temperatury 930°C z wygrzewaniem w tej temperaturze przez 10 s. Wykresy są przesunięte wzdłuż osi czasu, aby charakter zmian był bardziej widoczny: 1 – polietylen, 2 – polipropylen, 3 – polistyren, 4 – poli(tereftalan etylenu), 5 – poli(keton etylenu), 6 – polibenzoimidazol

- **Ciemne dymy dezorientują ludzi i nie pozwalają odnaleźć drogi ewakuacji z palącego się pomieszczenia. Dlatego szybkość wydzielania dymów wyznacza niezbędny czas ewakuacji ludzi. Względy bezpieczeństwa wymuszają stosowanie materiałów stabilnych termicznie, niepodatnych na zapłon, jak najmniej palnych, emitujących mało ciepła i toksycznych dymów.**

- **Dla niektórych zastosowań potrzebna jest bardzo duża odporność na ogień. Tymczasowe magazyny paliw i amunicji mogą być zabezpieczone przed ogniem, na przykład przez przykrycie ich ochronnymi płachtami z włókien węglowych powlekanymi samogasnącym PVC, PTFE lub kauczukiem silikonowym.**

**Nie zawsze jednak wystarczy,
aby materiał miał dobre
właściwości izolacji termicznej i
nie ulegał szybkiej destrukcji w
warunkach użytkowania
wykonanego z niego wyrobu.
Wtedy konieczne jest stosowanie
materiałów ablacyjnych.**

Ablacja

to jeden z procesów zachodzących pod wpływem ognia, polegający na chłodzeniu spowodowanym odparowaniem lub sublimacją składników kompozytu lub produktów jego pirolizy. Opóźnia to, co prawda, zapłon materiałów polimerowych, ale go nie eliminuje.

Odporność termiczna zewnętrznej powłoki statków kosmicznych musi wynosić 400 h w temperaturze 350°C lub 80 h w temperaturze 550°C, a w ciągu krótkiego czasu nawet powyżej 3000°C, dlatego na takie powłoki wykorzystuje się materiały z polimerów specjalnych, które działają **na zasadzie ablacji.**

- **Podczas odpalania silnika raketowego na paliwo stałe izolacja umieszczona pomiędzy obudową a paliwem poddawana jest działaniu temperatury przewyższającej 2000°C oraz ciśnieniu powyżej 7 MPa .**

- **Dodatkowo na izolację tę działają zmienne siły ściskające, rozciągające i ścinające w atmosferze utleniającej. W tych warunkach prędkość przepływających gazów i cząstek stałych może przekraczać 10 Ma.**

- **Podczas ablacji PA6 modyfikowanego mineralnym nanonapełniaczem tworzy się nieorganiczno-organiczny koks zmniejszający szybkość ubytku masy, co najmniej o rząd wielkości w stosunku do polimeru niemodyfikowanego. Następuje to po wprowadzeniu tylko 2 phr* ($\approx 0,8\%$ obj.) eksfoliowanego krzemianu warstwowego typu miki.**

*phr – części wagowe na 100 części wagowych polimeru.

- **Materiały ablacyjne często się składają z kauczuków butadienowo-akrylonitrylowych (NBR), kopolimeru etylenowo-propylenowego dienowego (EPDM) lub żywic fenolowych wzmocnionych przez napełnienie (powyżej 50%) włóknami (ciętymi i ciągłymi albo tkaninami grafitowymi, węglowymi, szklanymi lub kevlarowymi) lub napełniaczami w postaci cząstek (krzemionki, krzemianów, tlenków metali lub azbestu).**

- **W gumach kauczuk otacza dobrze zdyspergowany wypełniacz mineralny, na przykład krzemionkę. Taka guma pali się tak długo, aż w popiele będzie tylko krzemionka i tlenki metali, które wprowadzono do kauczuku podczas sporządzania mieszanki gumowej.**

Etapy palenia się materiału polimerowego

- **Spalanie warstwy wierzchniej materiału może być zainicjowane przez dostarczenie energii wystarczającej do wywołania miejscowej pirolizy, w wyniku której nastąpi wydzielenie palnych gazów zdolnych do zapłonu.**

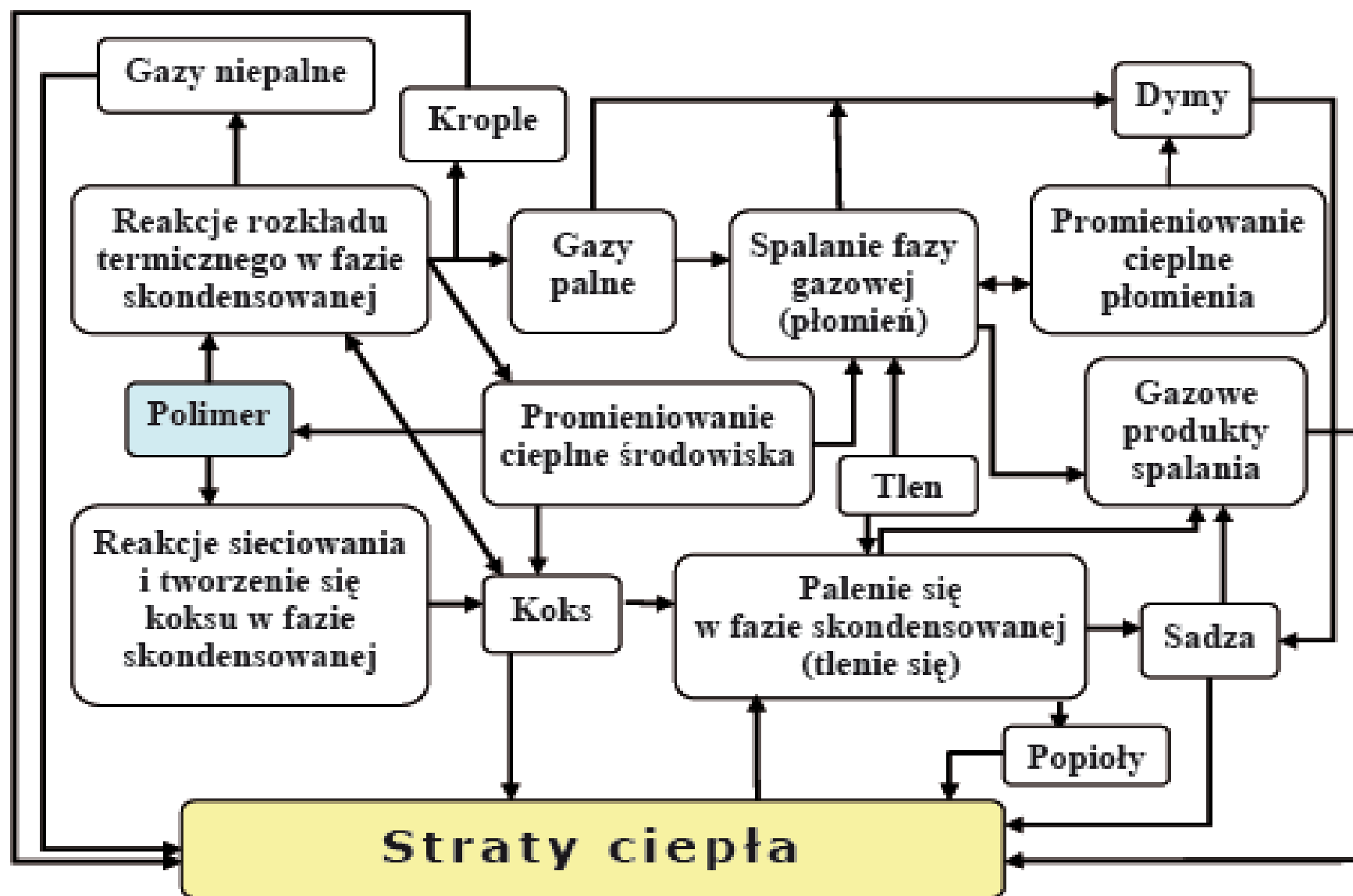
- **Samozapłon** może być spowodowany rozkładem biologicznym, przebiciem izolacji kabli elektrycznych, wyładowaniami elektrostatycznymi czy tarcieniem.
- W czasie badań laboratoryjnych zapłon wywołuje się gorącą iskrą lub płomieniem, bądź rozgrzanym drutem, a podczas symulacji tankowania rakiety także strumieniem tlenu, czyli musi być użyte zewnętrzne źródło energii.

- **Przed zapłonem następuje nagrzanie wstępne, zwykle miejscowe i powierzchniowe, zależne od natężenia zewnętrznego źródła ciepła, przewodnictwa cieplnego i ciepła właściwego materiału oraz ciepła zużytego na przemiany fazowe w materiale i straty do otoczenia.**

Krople

- **Na skutek topnienia mogą powstać krople materiału, które kapiąc, zabierają ze sobą część energii cieplnej, co obniża miejscową temperaturę powierzchni materiału, a tym samym wpływa na pirolizę oraz jej konsekwencje, w tym ewentualny zapłon i szybkość palenia.**
- **Ale kapanie materiału może powodować rozprzestrzenianie ognia.**

Rozwinięty schemat oddziaływań podczas palenia polimeru

- **Powyżej 400°C zaczyna się piroliza materiałów polimerowych.**
- **W przypadku specjalnych trudnopalnych temperatura początku pirolizy jest wyższa.**
- **W temperaturze od 500 do 700°C zachodzi intensywna piroliza materiału**

- **W jej wyniku powstają gazy, z których większość jest palna – mogą one ulec zapłonowi i dostarczyć energii do dalszej pirolizy materiału.**
- **Jeśli powstaną drobne cząstki produktów pirolizy, które w tej temperaturze emitują promieniowanie w zakresie widzialnej części spektrum, płomień będzie widoczny.**

Tlenie

- **W początkowym stadium pożaru, gdy moc źródła zapłonu jest zbyt mała do zapoczątkowania pirolizy, a temperatura otoczenia jest stosunkowo niska, obserwuje się bezpłomieniowe spalanie folii, włókien i pianek, zachodzące między 600 a 700°C, zwane tleniem, z jednoczesnym miejscowym emitowaniem światła, zwanym żarzeniem.**

- **W wyniku tlenia może powstać dosyć ciepła, aby spowodować istotny wzrost temperatury, zależny od wymiany ciepła z otoczeniem, i w konsekwencji intensywna piroliza materiału.**
- **Jeśli ilość uwolnionego ciepła będzie większa niż jego zużycie na reakcje endotermiczne i straty do otoczenia, to może nastąpić rozprzestrzenienie pożaru zwane propagacją.**

Reakcje między gazowymi produktami pirolizy a tlenem z powietrza zależą od temperatury w różnych strefach płomienia.

- **Dlatego w warunkach pożaru mamy zwykle niecałkowite spalanie, zależne od rozkładu temperatury na przekroju płomienia.**
- **Jeśli będzie wystarczający dostęp tlenu i odpowiednio wysoka temperatura, może zachodzić dopalanie części toksycznych dymów.**

- **W temperaturze od 500 do 700°C zachodzą reakcje rekombinacji prowadzące do powstania struktur grafitowych porowatego koksu.**

Po co nam ta informacja?

- Warstwa koksu na powierzchni palącego się materiału reguluje doprowadzanie ciepła w jego głąb. Piroliza polimeru, powodująca wydzielanie gazów, i rozszerzalność cieplna prowadzą do naprężeń w koksie, który – **jeśli nie będzie wzmocniony** – łatwo pęka, a to powoduje dalszą erozję palącego się materiału.

- **W miarę postępu pirolizy koks powstaje z coraz głębszych warstw materiału. Wtedy w kontakcie z powietrzem następuje jego utlenianie – żarzenie się, aż do całkowitego spalenia – pozostają tylko części nieorganiczne w postaci popiołu. Wtedy szybkość ubytku masy jest 10 razy mniejsza niż podczas pirolizy.**

Ocena odporności na ogień

Dla projektantów i konstruktorów ważne są m.in.:

- **Do jakiej temperatury trzeba nagrzać materiał, aby się zapalił?**
- **Ile energii trzeba dostarczyć w celu wystąpienia zapłonu?**
- **Ile energii trzeba dostarczyć dla podtrzymania pirolizy materiału?**

- **Jak szybko ogień będzie się rozprzestrzeniał na powierzchni i w głąb materiału?**
- **Czy łatwo jest ugasić pożar i czy jest on groźny dla otoczenia?**
- **Czy podczas palenia wydziela się dużo energii cieplnej?**
- **Jaka jest szybkość wydzielenia tej energii?**
- **Czy do podtrzymania palenia potrzeba dużo tlenu?**
- **W jakim stopniu gazowe produkty spalania są toksyczne?**

- **Czy wydziela się dużo nieprzezroczystych dymów?**
- **Do jakiej temperatury wyroby z materiałów polimerowych będą nadal zachowywały swój kształt?**

Z tego widać, że do określenia odporności cieplnej materiałów polimerowych konieczne jest zbadanie wielu charakterystyk.

- Ocena palności materiału zależy nie tylko od jego składu, ale także od użytej aparatury pomiarowej, warunków badań, w tym od postaci i kształtu próbki oraz etapu **palenia**, a to utrudnia zrozumienie zachodzących zjawisk i często prowadzi tylko do jakościowej ich oceny.

Wskaźnik tlenowy

Wartość wskaźnika tlenowego jest skorelowana z ciepłem spalania. Jego mała wartość wskazuje na dużą podatność na palenie materiału. Wielu autorów przyjmuje, że materiał można uznać za trudnopalny, gdy $OI \geq 28\%$.

- **Kalorymetr stożkowy**

- **UL94**

- **Wnioski z badań poszczególnymi metodami oceny palności polimerów nie muszą być identyczne** z powodu różnic rozmiarów badanej próbki (TGA od 8 do 10 mg, kalorymetr stożkowy ok. 100 g), postaci próbki i szybkości nagrzewania (TGA 10 lub 20°C/min, podczas pożaru w dużej skali powyżej 500°C/min).

- **Dlatego aby uzyskać wiarygodną ocenę palności, należy prowadzić badania w warunkach jak najbardziej zbliżonych do występujących podczas pożaru określonego urządzenia czy budowli.**

- **Właściwości cieplne polimeru zależą od budowy chemicznej łańcucha, jego rozgałęzień, występowania wiązań podwójnych, pierścieni aromatycznych i heterocyklicznych podstawionych w pozycji para- i grup funkcyjnych w łańcuchu.**

Polimery termoodporne :

- **karbocykliczne polimery łańcuchowe, polimery zawierające heteroatomy lub pierścienie aromatyczne w łańcuchu głównym i zawierające grupy funkcyjne (poliamidy, poliestry, poliwęglany, polietery, polisiarczki, polisulfony),**
- **łańcuchowe polimery heterocykliczne (aromatyczne poliimidy, polibenzoimidazole, polibenzotiazole) oraz polimery drabinkowe.**

- **Ich wskaźnik tlenowy mieści się zazwyczaj w przedziale od 28 do 45%. Są one jednak drogie, dlatego do większości zastosowań praktycznych wystarczy zmodyfikować polimery powszechnego użytku. Jest to tańsza metoda, jednak nie zapewnia ona tak dobrych właściwości cieplnych materiałów jak użycie polimerów termoodpornych.**

Wstępnie można przyjąć, że:

- **zwiększenie zawartości wodoru, węgla i siarki w polimerze pociąga za sobą zwiększenie jego palności;**
- **duża ilość azotu zmniejsza jego palność; azot wprowadza się często w związkach pierścieniowych, jednak produkty ich spalania – tlenki azotu i nitryle – stanowią zagrożenie środowiska;**
- **halogeny i fosfor wbudowane w łańcuch polimeru zmniejszają jego palność.**

- Często stopiony polimer miesza się z modyfikatorami (napełniaczami, zmiękczaciami, antypirenami, cząstkami metali i ich związków itp), w celu zmniejszenia palności i ilości wydzielanych dymów oraz ich szkodliwości. Mechanizm ich działania zależy od **budowy chemicznej zarówno polimeru, jak i modyfikatora oraz wielkości jego cząstek**. Duża ilość modyfikatora obniża właściwości mechaniczne i przetwórcze kompozytu.

- **Większość typowych napełniaczy mineralnych utrudnia palenie polimerów i nie stwarza zagrożenia dla środowiska, może jednak zmniejszyć szybkość wydzielania ciepła poniżej wartości progowej przez obniżenie efektywności palenia się i ilości palnych produktów.**

- **Napełniacze przewodzące** przyczyniają się do obniżenia miejscowej temperatury, a tym samym do zmniejszenia miejscowego rozkładu termicznego, od którego wystąpienia zależy zapłon materiałów.

Można modyfikować polimery przez:

- **reaktywne przetwarzanie w stanie stopionym w celu mechanochemicznej modyfikacji;**
- **zmieszanie polimerów palnych z niepalnymi lub co najmniej trudnopalnymi;**

- **mieszanie z niepalnymi mineralnymi wypełniaczami standardowymi lub nanonapełniaczami;**
- **wprowadzanie antypirenów (halogenowych lub bezhalogenowych);**
- **wprowadzanie cząstek metali i ich związków o rozmiarach mikrometrów lub nanometrów.**

- **Te metody nie wymagają dużych zmian w technologii przetwarzania polimerów w wyroby oraz zwykle przyczyniają się do poprawy ich zachowania podczas pożaru.**

- **Gdy materiały polimerowe powstały przez połączenie wielu składników o różnej budowie chemicznej, lotności i energii dysocjacji wiązań, to mogą zachodzić reakcje pomiędzy produktami rozkładu tych składników, dlatego trudno jest wskazać czynnik, który dominująco wpływa na jego podatność na palenie.**

Wnioski

- **Przypuszcza się, że jednoczesne stosowanie kilku z wyżej wymienionych metod modyfikacji może istotnie zmniejszyć palność materiałów polimerowych i jednocześnie zminimalizować wpływ małocząsteczkowych antypirenów na przetwarzanie materiału oraz zapobiec ich widocznej migracji ku powierzchni wyrobu w wyniku dyfuzji, a w konsekwencji zanieczyszczeniu środowiska.**

Praca wykonana w ramach projektu UDA-POIG.01.03.01-00-044/08-00 z dnia 25 lutego 2009 roku pt. „Kompozyty polimerowe o podwyższonej stabilności cieplnej i obniżonej palności”. Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, a także ze środków budżetu państwa w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka.

**Dziękuję za uwagę
i zapraszam na
konferencję w Rydzynie
w dniach od 10 do 12
maja, gdzie będzie
dostępna książka na te
tematy**